MRS. JÓZSEF VARGA, **Semantic analysis of family names of the Felső-Rábaköz region**

The semantic classification of family names of the Felső-Rábaköz region in the 18th–19th centuries proves the fact that the great majority of family names had been developed from place-names, personal names, names of occupations and from words denoting personal characteristics. These first four categories included almost 80% of family names in each period of time. The remaining one fifth of the family names belonged to 11 different categories, the frequency of which was insignificant. – The three major semantic types displayed the order "common noun, place-name, personal name" in both centuries. The proportion of family names developed from place-names was the highest, and was increasing constantly (30–35%). Family names developed from personal names were also important (22%), but their proportion did not change substantially. Regarding family names developed from names of occupations, one can observe a decreasing tendency in the name stock. – If we consider the number of family names we realise that family names developed from names of occupations formed the third, and family names developed from ethnic names formed the fifth most characteristic group of family names. Regarding the number of the families, however, one can observe that most people bore these name types. In this region family names derived from names of occupations must have been developed for the first time. In 1715, 40% of the families bore names of this type. In the group of family names developed from ethnic names, only three frequent family names can be found.

CSALÁDNÉV-VÁLTOZTATÁS A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN[1]

1. Tanulmányomban a hivatalos családnév-változtatások 1945 utáni történetét igyekszem áttekinteni; általános jellemzőit, jellemzőbb sajátságait bemutatni. Megállapításaimat egy reprezentatív igényű felmérés (hat mintaév, körülbelül kétezer korabeli kérvény) részletes vizsgálatára alapozom (l. FARKAS 2001, különösen 257–351). Az adott keretek között felvázolható összkép szükségképp legfeljebb vázlatos, s az ennek alapját képező pontos számadatokra, példák sorolására nincs módom kitérni. Célom itt nem is lehet más, mint áttekintést nyújtani a családnév-változtatások utóbbi fél évszázadáról, azaz a tudományos kutatás számára legkevésbé ismert korszakáról és jelen korunkról.

2. A hivatalos családnév-változtatások történetét hosszú időn át a történelmi–társadalmi hatások által vezérelt **névmagyarosítás**: az idegen eredetű családnevek magyaros hangzású névvel való felváltásának tendenciája uralta. (A névmagyarosítások történetének sokszempontú és alapos feldolgozását, 1956-ig l. KARÁDY–KOZMA 2002.) A dualizmus korában megerősödő s a két háború között tovább virágzó névmagyarosító mozgalom azonban a 20. század közepére lefutott. Utolsó konjunktúráját: a kérvények jellege, háttere, indokai és tömegessége szerint a névmagyarosítások utolsó nagy korszakát a háború utáni rövid népi demokratikus időszakban élte. A korábbi éveket megszen-

[1] Készült az OTKA T 049095 számú pályázatához kapcsolódóan.

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.2005.9

vedett zsidóság s a hirtelen kollektív bűnösként kezelt hazai németség igyekezett ekkor ilyen módon megszabadulni mielőbb hátrányos megkülönböztetésének jegyétől: idegen származására utaló családnevétől.

Az arra leginkább hajlók sikeres névváltoztatása és a kitelepítések lezárulása után az egyeduralomra jutó szocialista hatalom s a közvélemény **egyre kevesebb figyelemre méltatta** a kérdést. Politikai s ideológiai szempontok már csak az ötvenes évek névváltoztatásaiban mutathatók ki. A magyarnevűség ugyanis elvárásként jelentkezhetett ekkor a rendszer kádereinek (például a politikai tiszteknek) az esetében, mint arról a korabeli kérvények iratanyaga – „mint ilyen beosztásban lévő egyén", „már a Politikai főcsoport főnök elvtárs is felszólított", „pártutasításra" stb. – tanúskodik; s tapasztalható az is, hogy az egykori névmagyarosító gyanús figuraként állítható be a közvélemény előtt (mint azt a Rajk-per lefolyása mutatja, l. KARÁDY – KOZMA 2002: 347–8 is). Megtörténhetett akkoriban, hogy valakiről felettesei úgy döntöttek: közszerepléssel járó munkájában „a klerikális jelentésű Bencés név helyett cz-vel jelenjen meg". (A régies írásmód egyébként természetesen nem számított kívánatosnak. Az illető hivatalos névváltoztatását jóval később kéri majd a már megszokott névre: 166/1975. Bm. It.)

Mindezek mellett azonban a névmagyarosítás, illetve a névváltoztatás kérdésköre a nyilvánosság – s a kutatások – számára, több okból is **tabutémává vált**. Az előző történelmi korszak ideológiájához és a zsidósághoz fűződő viszonya, túlzásai és negatívumai miatt, s részben talán azért is, amiért s amennyiben a korabeli hatalmi elitet is érintette. E korszak atmoszféráját s a névváltoztatások iránt megnyilvánuló közömbösségét jelzi a beadott kérvények számának visszaesése is; a történeti mélypontot az 1952. év jelentette (vö. KARÁDY–KOZMA 2002: 355). Az 1954–55-ben tapasztalható kisebb fellendülés is jobbára már nem a politikai légkör változásához, hanem a hivatalos névanyag előtérbe kerüléséhez: a személyi igazolványok bevezetéséhez kapcsolódott (LADÓ 1985: 306). A Kádár-korszak azután már valóban se nem akadályozta, se nem propagálta a magyarosítást, a névváltoztatást, bár a társadalomban hathattak még bizonyos elvárások. Előadóművészeink egész sora – például *Koós* János (< *Kupsa*), *Hofi* Géza (< *Hoffmann*) vagy *Korda* György (< *Klein*) – nem valódi, idegen hangzású családnevén, hanem legalábbis művésznéven kezdte meg pályáját.

Az újabb történelmi korszak: az 1990 körüli-utáni **rendszerváltás** mindenekelőtt a szabadabb légkör megteremtésével idézte elő a névváltoztatások számának növekedését: a kérvényező kedv és merészség növekedését, valamint a kérvények elbírálásának további enyhülését eredményezte. Ennek során egyre inkább engedélyeznek olyan névváltoztatásokat, melyek korábban – s akár a még érvényes rendeletek betűje szerint – elképzelhetetlenek lettek volna, mint a kételemű családnevek vagy a láthatóan különösebb indok nélkül is elfogadott *Martin, Petrik*-féle, nem magyaros hangzású új nevek (vagy egy korábbi névmagyarosítást megelőző név visszavételének) esetében. – A névváltoztatások anyagának kutatását napjainkban ugyanakkor a személyiségi jogok védelme korlátozza már.

3. A hivatalos eljárás szabályai, menete és alapelvei sokat nem változtak a korszak folyamán, s valójában a háború előtti viszonyokhoz képest sem. A világháborút követően előírták a kérvények közvetett benyújtását (1945), évtizeddel később kötelezővé tették az indokok feltüntetését (1955), még később vezetnek be egységes űrlapot

(1983); az eljárásmód egyébként kevéssé módosult. Érintetlenül öröklődött tovább a felvehető – pontosabban: a fel nem vehető – nevek körének meghatározása is. Eszerint nem magyaros hangzású, neves történeti vagy kortárs személyek nevével megegyező, régies írásmódú, túl gyakori vagy kettős családnevek nem engedélyezhetők (l. már a korábbi gyakorlatot rögzítő 1933. évi rendeletben). Utóbbi két kategória tiltását a legutóbbi, alapvető változást egyébként nem jelentő újraszabályozás (2002. évi XLV. tv.) törli majd e listából.

A névkutatók, nyelvművelők által többször megfogalmazott igény, hogy a felvehető nevekről **szakmai megítélés** alapján döntsenek, nem talált meghallgatásra. A háború előtti s utáni években egy ideig MELICH szakvéleményét alkalmilag kikérték még, később azonban ez a gyakorlat is teljesen megszűnt. Az egyes kérések engedélyezése – ahogy korábban is – továbbra is teljesen a minisztériumi tisztviselők megítélésére, nyelvi kompetenciájára van bízva. A védett, fel nem vehető neveknek a két háború között létező listájához hasonló nem készült, a LADÓ JÁNOS által tervezett, az utónévkönyvhöz hasonló magyar családnévkönyv pedig nem született meg. Egyébként egyik sem jelenthetett volna önmagában kielégítő megoldást. (A névváltoztatásokhoz kapcsolódó szabályozás és nyelvművelés szempontjairól, történetéről l. FARKAS 2002.)

Kivételek alkalmazására – nem számítva itt egyes társadalmi csoportok korábban akár jogszabályokban is rögzített pozitív vagy negatív megkülönböztetését – az 1955. évi újraszabályozás (2/1955. sz. Bm. rendelet) nyitott forma szerint is utat. S ami legfontosabb jellemzője a korszak elbírálási gyakorlatának: a változatlanul érvényes alapelvek mellett lassanként egyre megengedőbbé vált, egyre többször fogadva el korábban még elutasított okokat, névtípusokat, neveket – különösen a rendszerváltás után.

4. Korszakunkat **a névváltoztatások hátterének, okrendszerének tekintetében** az elvi szempontok szerepének háttérbe szorulása, illetve a gyakorlati okok, a célszerűség határozott előtérbe kerülése jellemzi. Az okok, célok feltárásában az elhagyni kívánt régi név, a kérelmezett új név jellege és megválasztásának alapja, a kérvényező személye és természetesen a kérvényben megfogalmazott indokok megismerése lehet segítségünkre. (Még akkor is, ha a kérvényekben olvasható indoklások meggyőzni akarnak, azaz nem teljes megbízhatósággal tárják fel a valódi okokat.) Mindez pedig a ténylegesen névmagyarosításnak nevezhető névváltoztatások határozott visszaszorulását mutatja.

Az elhagyott névanyag	1948	1952	1964	1975	1986	1997
1. Idegen eredetű nevek összesen	**93,7**	**80,4**	**61,0**	**37,9**	**27,8**	**31,5**
1.1. Német eredetű nevek	79,4	53,1	26,7	12,6	7,1	6,5
1.2. Egyéb idegen (nem német) nevek	14,3	27,4	34,3	25,2	20,7	25,0
2. Magyar eredetű nevek	**6,3**	**19,1**	**33,2**	**50,5**	**49,0**	**54,9**
3. Cigányos nevek	**–**	**0,5**	**5,9**	**11,7**	**23,2**	**13,6**

1. táblázat: A megváltoztatni kívánt családnevek (%) az összes névváltoztató körében (a cigányos nevek különválasztásával)

Az elhagyott családnevek körében eleinte elsöprő többséget képviselnek az **idegen nevek**, de arányuk jelentős mértékben esik vissza, majd csökken tovább (korszakunk végére a nevek harmadára), míg a magyar hangzásúak aránya növekszik. Az idegen nevek nagyobb része eleinte német, hozzájuk képest a szláv s más idegen eredetű családnevek viselői – akikre a zsidókhoz és a svábokhoz hasonló történelmi nyomás nem nehezedett – csak lassabban és csekélyebb mértékben kapcsolódnak be a névváltoztatások folyamatába. Az új családnevek között eleinte – egyébként a szabályozással összecsengő módon – kizárólag magyar hangzású neveket találhatunk; a század végére negyedrészük azonban már idegen eredetű. Ha mindezek mellett a kérvényekben megfogalmazott indokokat is számba vesszük, jól nyomon követhető az az alapvető szerkezetváltás, amely korszakunk folyamán a névváltoztatások hátterében, sőt, azon belül a **névmagyarosítást eredményező esetek** körében is lezajlott.

Az indokok	1948	1952	1964	1975	1986	1997
Magyarság kifejezése, allogén származás elvetése	14,6	6,5	5,7	4,2	9,3	10,7
Idegen hangzású névről magyar(os) hangzású névre változtatás; névmagyarosítás	68,2	29,4	12,0	7,4	2,6	1,5
Családi okok	4,7	17,8	22,3	26,9	36,6	49,5
Névazonosság kiküszöbölése	1,0	2,3	10,3	13,0	12,9	10,7
Egyszerűbben használható név felvétele	2,1	18,7	30,7	22,7	11,9	8,7
Nyelvi alapú, zavaró konnotáció megszüntetése	3,7	14,5	17,2	14,4	13,9	5,6
Egyéb, névszépítő szándék	5,7	2,3	2,6	3,2	3,1	1,0
A hivatalostól eltérő névhasználathoz igazodás	11,0	19,2	12,1	21,8	18,1	25,9

2. táblázat: A névváltoztatás megfogalmazott indokai (%) a nagykorú kérvényezők körében (az indoklás nélküli kérvények számításon kívül hagyásával)

A kérvényeknek csupán egy – s valójában nem túl nagy – része hivatkozik egyértelműen a magyarsághoz való tartozás kifejezésének, illetve az allogén származás elrejtésének szándékára. Korszakunk első felében az idegen eredetű családnevet elhagyók körében tapasztalhatjuk ezen indoklások megritkulását, az utóbbi évtizedekben azonban – részben az anyaországba áttelepült s nevüket visszamagyarosítani akaró kérvényezők mellett – egy újabb csoport: a cigányság esetében jelenik meg, mégpedig egyre gyakrabban. Az idegenről magyar névre változtató kérvények sokáig legjelentősebb (majd lassan elfogyó) része valójában csupán az idegen helyett magyar, magyaros hangzású név felvételének szándékáról, netán csak egyszerűen „névmagyarosítás"-ról szól. Ezek a kérvények viszont más, gyakorlatiasabb indokot is takarhatnak. Ilyen lehet mindenekelőtt az egyszerűbben használható név felvételének szándéka, amely legtöbbször az idegen eredetű – s azért kimondani, leírni, megjegyezni sokszor nehéz, s gyakorta nem szépnek érzett – családnév elhagyását jelenti. A névmagyarosításnak tekinthető névváltoztatások között ez a fajta indoklás az utolsó nagy névmagyarosító hullám lefutásával jelentős, sőt, akár döntő arányt képviselő típussá válik. Ennek tanulsága az, hogy az idegen nevek elhagyásában a célszerűség, a hétköznapok s a névesztétika szempontjai is fontos szerepet játszanak, sőt, egyre inkább csak ezek lesznek fontosak.

A névmagyarosítás visszaszorulása mellett a vizsgált fél évszázad másik fő tendenciáját a **családi okok** folyamatosan növekvő szerepe jelenti. Napjainkban a névváltoztatások felében megtalálható, a kiskorúak esetében csaknem kizárólagos. Magyarázata a családnév mibenlétében és azt használó korunkban rejlik. Az egykor csupán megkülönböztető szerepű névelemből létrejött vezetéknév öröklődővé vált, melynek viselését aztán a személyek pontos azonosítását igénylő hivatalosság is elrendelte: megkülönböztető szerepe miatt, de már kialakult öröklődésére alapítva. A családnév a név (látszólagos) információtartalmának részeként utal, illetve utalna a névviselő családi hátterére – a család viszont napjainkban egyre kevésbé jelenti egyszerre a származási s névbeli egységet és életközösséget, mint hajdanán. A névváltoztatás sokszor a családi kapcsolat kifejezését, fenntartását vagy létrehozását, olykor megszakítását teszi lehetővé: más házasságból vagy házasságon kívüli születés, örökbefogadás, házasságkötés, a vérszerinti apa személyének elutasítása esetében egyaránt felmerülhet a névváltoztatás igénye. Az anyai ági név kihalásának veszélye vagy a hozzátartozók körében történt névváltoztatás ugyancsak az eljárás kérelmezésére indíthat.

A névazonosság elkerülésének szándéka az adott közösségben gyakori, illetve ismétlődő nevet viselők esetében, a negatív konnotációt hordozó családnevek lecserélésének és általában a névszépítésnek az igénye ugyancsak **a magánélet szférájába** tartozó indokok. Akárcsak azok az esetek, melyekben a kérvényező a szóbeliségben használt – eredetét tekintve egyénileg felvett vagy a közösség által adott – nevét kívánja hivatalos használatúvá tenni.

Ezek az indoktípusok – melyek a korszak kérvényeiben található indoklásokat mind magukba foglalják – össze is **kapcsolódhatnak** egymással, s **kiegészülhetnek** további elemekkel, amelyek már a névváltoztatás aktualitását magyarázzák: az illető új munkahelyre kerül, házasságkötésre készül, a gyerek most megy iskolába stb. Azaz – ahogyan egyébként a névmagyarosítások korábbi korszakaiban is – a magánélet fordulópontjaihoz kapcsolódnak: az új közösségi színtéren vagy nevének a hivatalos szabályokban meghatározott átadása során a kérvényező már számára előnyösebb néven akar megjelenni.

5. A névváltoztatások indokainak eddig vázolt alakulásából válik érthetővé, hogy **az új nevek megválasztását tekintve** is jelentős változások mennek végbe a vizsgált fél évszázad alatt. A névmagyarosítások korábbi történetében a névváltoztatások elsősorban nem egy bizonyos új név felvételének céljára, hanem az előnytelennek érzett régi családnév elhagyásának okára voltak visszavezethetők. Korszakunkban azonban egyre gyakoribbá lesz, hogy a kérvényező **kifejezetten egy bizonyos új név kedvéért** határozza el magát, mely számára eleve adottnak, de legalább nagyon is kézenfekvőnek számít. Ennek magyarázatát elsősorban a családi okokra visszavezethető – általában valamely hozzátartozó akár idegen eredetű nevének felvételét célzó – névváltoztatások megszaporodása adja. Mindez azt is jelenti, hogy az új nevek állományának egyrészt meghatározandó, másrészt egyre csökkenő része alkalmas igazán a kérvényezők névízlésének vizsgálatára. Más esetekben a névválasztást ugyanis egyéb tényezők, s nem pusztán a névesztétika határozzák meg.

A névválasztás alapja	1948	1952	1964	1975	1986	1997
I. A régi név alapján történt változtatások	**61,1**	**55,1**	**48,7**	**31,2**	**19,2**	**16,5**
1. Hangalakja alapján	58,4	53,6	48,2	30,3	17,5	15,3
1.1. Kezdőbetű/-hang egyezése	*49,0*	*44,9*	*42,0*	*21,7*	*13,6*	*10,0*
1.2. Több betű/hang egyezése	*7,4*	*7,4*	*4,8*	*5,6*	*0,6*	*1,8*
1.3. Csaknem ugyanaz	*2,1*	*1,3*	*1,4*	*3,0*	*3,4*	*3,5*
2. Jelentése alapján	2,4	1,7	0,3	1,0	0,0	1,2
3. Rövidítéssel / megtoldással	0,3	0,0	0,3	0,5	1,7	0,0
II. A hiv.-tól eltérő névhasználathoz igazodás	**5,5**	**10,5**	**12,1**	**21,8**	**18,1**	**24,7**
1. Felvett, egyéni	2,1	3,3	2,0	1,5	0,6	1,2
2. Megszokott, családi	3,4	7,1	10,1	20,2	17,5	23,5
III. A személyhez való egyéb kötődés alapján	**16,8**	**20,2**	**23,1**	**28,8**	**39,0**	**41,8**
1. Hozzátartozó családnevének felvétele	4,2	6,6	10,7	20,2	32,8	40,0
2. Családtagok névváltoztatásának követése	11,3	12,5	11,3	7,6	5,7	1,2
3. Egyéb, személyes motiváció	1,3	1,0	1,1	1,0	0,6	0,6
IV. Konkrét motiváció nem található	**16,6**	**14,3**	**16,1**	**17,7**	**23,7**	**17,1**

3. táblázat: A névváltoztatás során felvett családnév motivációs típusai (%) a nagykorú kérvényezők körében

A névmagyarosítások egykori történetében a legjellemzőbb **változtatási típust** a régi családnévhez valamiképpen – jelentésében vagy hangalakjában, leggyakrabban kezdőbetűjének megtartásával – kapcsolódó név kérvényezése jelentette. Olyannyira, hogy ez az utóbbi évtizedekben is éltette egyesekben azt a hiedelmet, mely szerint nevet változtatni csak az eredeti családnév kezdőbetűjének megtartásával lehet – bár hasonló szabály sohasem, régen sem létezett. E névváltoztatási típus egyre ritkább, a század végére csak minden hetedik kérvényt jelenti már. Jobbára az idegen családnevet viselők között találkozhatunk vele, de a cigányság körében is jellemző (például *Kolompár* > *Kékesi, Kelemen, Kerti, Korda, Kőszegi* stb.).

6. A mesterségesen, névváltoztatási eljárásban született családnevek keletkezésük körülményei és módja miatt eleve szélesebb lehetőségeket kínáló körből kerülnek ki, mint a régebbi családnévanyag egyedei. A természetes családnévanyag bármely eleme előfordulhat a névváltoztatásokban is, fordítva azonban nincs így. A hivatalos engedélyezési eljárás csak bizonyos tágabb korlátok – alapvelvek, tiltott névtípusok – meghatározásával szabályozhatja a névválasztást, bőséges teret biztosítva így – s egyre inkább – az időben változó **névízlés** érvényesülésének. (A történeti és a névváltoztatással született magyar családnévanyag közötti különbségekről bővebben l. FARKAS 2003.)

Az új nevek típusai	Magyar név felvételét kérelmező összes személy						Nem valamely meghatározott név felvételét célzó kérvények					
	1948	**1952**	**1964**	**1975**	**1986**	**1997**	**1948**	**1952**	**1964**	**1975**	**1986**	**1997**
I. Helynévi	**51,8**	**51,8**	**64,2**	**52,1**	**47,7**	**36,2**	**49,3**	**58,6**	**72,0**	**58,7**	**56,0**	**43,1**
1. Helységnévi	42,2	40,5	46,5	39,1	40,3	29,5	39,4	45,5	51,1	41,3	44,0	29,4
2. Nem helységet jelölő hnévi	9,6	11,3	17,8	13,0	7,4	6,7	9,9	13,1	20,9	17,3	11,9	13,7
2.1. Hegynévi	*2,8*	*3,8*	*9,2*	*6,3*	*1,1*	*1,3*	*3,0*	*4,1*	*11,6*	*8,7*	*1,2*	*3,9*
2.2. Víznévi	*1,3*	*0,5*	*2,4*	*1,0*	*2,3*	*2,7*	*1,7*	*0,7*	*2,2*	*1,0*	*3,6*	*5,9*
2.3. Tájnévi	*4,3*	*5,8*	*3,6*	*2,6*	*3,4*	*2,0*	*4,3*	*7,6*	*4,0*	*3,8*	*6,0*	*2,0*
2.4. Egyéb	*1,3*	*1,3*	*2,7*	*3,1*	*0,6*	*0,7*	*1,0*	*0,7*	*3,4*	*3,8*	*1,2*	*2,0*
II. Helyet jelölő közszóból	**6,8**	**6,5**	**10,4**	**7,8**	**5,1**	**4,0**	**7,0**	**7,6**	**12,4**	**10,6**	**6,0**	**7,8**
1. Közszóból v. tulajdonnévből	3,0	2,6	5,9	3,7	1,7	0,0	2,6	3,1	8,0	5,8	2,4	0,0
2. Közszóból	3,8	4,0	4,4	4,2	3,4	4,0	4,3	4,5	4,4	4,8	3,6	7,8
III. Keresztnévi	**10,6**	**10,3**	**4,7**	**7,8**	**8,0**	**16,8**	**11,6**	**7,9**	**2,2**	**8,7**	**2,4**	**17,7**
1. Ismert keresztnév	7,0	5,5	2,4	3,7	2,8	9,4	7,6	3,8	1,3	4,8	1,2	9,8
2. Régi, ritka keresztnév	2,8	2,5	0,9	3,1	4,6	4,7	3,3	2,1	0,4	1,9	1,2	3,9
3. Keresztnév apanévképzővel	0,8	2,3	1,5	1,0	0,6	2,7	0,7	2,1	0,4	1,9	0,0	3,9
IV. Puszta közszóból	**26,6**	**25,4**	**15,4**	**26,0**	**34,7**	**34,9**	**28,1**	**20,7**	**8,4**	**15,4**	**29,8**	**19,6**
1. Nép- és népcsoportnévi	3,5	3,0	1,5	3,1	5,1	5,4	3,0	1,0	0,4	1,0	2,4	3,9
2. Foglalkozásra, tevékenységre utaló	15,6	13,8	8,6	12,5	15,3	13,4	16,6	11,4	5,3	7,7	13,1	3,9
3. Társadalmi, vagyoni helyzetre utaló	2,3	1,5	0,9	2,6	2,3	4,0	2,6	1,4	0,9	3,8	1,2	9,8
4. Tulajdonságra utaló	2,8	3,8	3,6	5,2	6,8	9,4	3,0	3,5	1,3	1,0	4,8	0,0
5. Tárgy, élőlény, természeti jelenség	2,5	3,3	0,9	2,6	5,1	2,7	3,0	3,5	0,4	1,9	8,3	2,0
V. Egyéb magyar(osított)	**4,3**	**6,0**	**5,3**	**6,3**	**4,6**	**8,1**	**4,3**	**5,2**	**4,9**	**6,7**	**6,0**	**11,8**
1. Egyéb, *-i, -fi, -s* képzővel	1,3	1,5	3,0	2,6	0,0	1,3	1,0	1,4	3,4	2,9	0,0	2,0
2. Egyik kategóriába sem sorolható	3,0	4,5	2,4	3,7	4,6	6,7	3,0	3,8	1,5	3,8	6,0	9,8

4. táblázat: A névváltoztatás során felvett családnevek jelentéstani típusai (%) a bármilyen magyar név felvételét kérelmező névváltoztatók, illetve a nem valamely meghatározott név felvételét kérő (azaz a névízlés szabadabb érvényesülését képviselő) kérvényezők körében

Az érthető módon napjainkban is meglévő különbségek ellenére megállapítható, hogy a hivatalos névváltoztatásokban született névállomány már közelebb áll **a hazai természetes családnévanyaghoz**, mint a névmagyarosítások korábbi korszakaiban. S ez nem csupán a valamely már létező, meghatározott név felvételét célzó kérvények megszaporodása miatt van így, hanem a hasonló megkötöttségek nélkül, a szabadabban érvényesülő névízlés szerint választott új névállományban is. A névmagyarosítások korábbi korszakaihoz képest ritkábbak például az álföldrajzi (*Békevári, Rónavölgyi* stb.) s az *-i, -fi* képzővel született közszói eredetű nevek jellegzetesen mesterséges példái (*Fellegi, Pálmai, Reményi* stb.).

A természetes magyar családnévanyag belső arányaihoz képest azonban továbbra is jellemző **eltéréseket** találhatunk. A helynévi, főleg helységnévi eredetű nevek aránya a névváltoztatásokban ingadozó mértékben, de jellemzően magasabb. Érthetően: a legjellegzetesebb magyar családnévtípusként a legerősebb mintát ez jelenti a kérvényezők számára. A közszóból származó új családnevek körében a foglalkozásra, tevékenységre utaló nevek sokáig még mindig a legnépszerűbbek, bár úgy tűnik, a rendszerváltás után – talán nem véletlenül – a társadalmi, vagyoni helyzetre, méltóságra utaló nevek kerülnek egyértelmű többségbe.

Különösen érdekes a **kettős családnevek** kérdésköre. A névváltoztatásokban már a század első felében korlátozzák, s csak kivételesen engedélyezik a felvételüket. A társadalom – több okra visszavezethetően – bizonyos presztízst tulajdonít nekik. A „népi demokráciában nincs kettős név" szemléletétől (egy nem minisztériumi, de korabeli tisztviselő szavait idézve: 7618/1964. Bm. It.) azonban eljutunk oda, hogy (az illetékes osztályvezető kijelentése szerint: l. MÁTRAHÁZI 1997) a *Nagybányai-Horthy* nevet hivatalos, kételemű családnévként (nagybetűs, kötőjeles formában) engedélyeznék a család tagjainak (míg a nemesi előnevek hivatalos használatát napjainkban is tiltja a szabályozás). Kételemű családnevet a rendszerváltás utáni évtizedben sokan és sikerrel kérelmeznek; legtöbbjük meglévő családnevét kívánja kiegészíteni valamely hozzátartozó nevével a családi kapcsolat kifejezése vagy valamely névazonosság megszüntetése céljából. Sokan egy 2002 előtt még nem létező új házassági névforma hiányában kívánnak kételemű családnevet névváltoztatással felvenni, amit a belügyminisztériumi ügyintézés – formailag leánykori névként – teljes természetességgel fogad el. (Ez a társadalmi igény és hivatalos engedékenység így együttesen már ekkor előre vetítette a házassági névviselés választékának nemrég, az újraszabályozásban megtörtént kibővítését s általában a kételemű családnevek felvételének lehetővé tételét.)

A névváltoztatások között olykor az örökölt kettős családnév egyik elemének elhagyásával is találkozunk, mindig valamilyen gyakorlatias okból (nehézkesen használható, kellemetlen hangzású vagy csupán a hivatalosságban használatos nevek esetében). Hogy a kételemű családneveket érintő változtatásokra egymás tükörképének is tekinthető példákat idézzek: volt, aki a – feltehetően magyarosítással keletkezett – *Schvarcz-Fekete* névből hagyta el az idegen elemet, más viszont a magyarosított *Kovács* nevet egészítette ki a hajdani családnévvel, *Schmidt-Kovács* formára (419/1975. és 233/1997. Bm. It.).

7. A névváltoztatásban **érintett személyek társadalmi hátterének alakulásáról** szólva mindenekelőtt az **allogén hátterű népesség** – s köztük a jobbára már nevet változtatott zsidóság – arányának visszaszorulásáról kell beszámolnunk. Ezt az idegen

nevek elhagyásának egyre ritkuló volta is jelzi. A Kádár-korszakban jelentkezik viszont észrevehető, sőt, egyre erősödő csoportként a társadalmi beilleszkedésre törekvő cigányság. Jobbára falusiak; egyharmaduk épphogy nagykorú, további egyharmaduk huszonéves fiatal. Elsősorban nevük gyakoriságára s a származásukhoz kapcsolódó előítéletekre hivatkozva kérelmezik a névváltoztatást. A két indoklástípus sokáig azonos arányban van jelen, majd a diszkriminációra utaló érvelések a rendszerváltás utáni időszakban túlnyomó többségbe kerülnek. Ezt leginkább talán e kérdés kevésbé tabusított volta és az e szemponttal érvelés várható hatásossága magyarázhatja. Egy emberöltővel korábban még elégtelennek bizonyulhatott az olyanfajta indoklás, mely szerint „meg szeretnék házasodni egy magyar lánnyal és azért nem tudok, mert az én nevem Kolompár és ez cigányos. A lány pedig addig nem jön hozzám…" (elutasított kérvény: 716/1975. Bm. It.) A cigány származású névváltoztatók szándékai sokban az egykori névmagyarosítókéra emlékeztetnek, azzal a sajátos különbséggel, hogy nevük nyelvi szempontból legtöbbször magyar eredetű *(Kolompár, Lakatos, Orsós)*, így tehát nem már nyelvisége, hanem az adott társadalmi csoportra jellemző volta révén válik etnikai szimbólummá.

A kérvényezők neme	1948	1952	1964	1975	1986	1997
Férfiak	88,4	86,2	90,8	80,0	69,0	62,8
Nők	11,6	13,9	9,2	20,0	31,0	37,2

5. táblázat: A névváltoztatók nem szerinti megoszlása (%) a nagykorú kérvényezők körében

A kérvényezők lakóhelye	1948	1952	1964	1975	1986	1997
Főváros	57,2	55,8	31,3	31,9	26,0	27,9
Város	22,1	24,2	28,4	37,8	39,7	48,6
Község	20,7	20,1	40,3	30,3	34,3	23,5

6. táblázat: A névváltoztatók lakóhely típusa szerinti megoszlása (%) az összes kérvényező közt

A kérvényezők életkora	1948	1952	1964	1975	1986	1997
18 év alatt	5,2	5,1	2,7	5,5	13,7	11,7
18–20 év	2,1	7,1	11,7	18,9	24,2	17,8
21–30 év	39,5	46,9	36,1	39,0	28,3	41,7
31–40 év	22,1	18,3	25,1	13,8	18,3	12,6
41–50 év	20,5	14,7	14,4	12,6	8,7	8,9
51–60 év	8,5	5,4	8,2	5,9	4,1	4,9
61 év fölött	2,1	2,4	1,7	4,3	2,7	2,4

7. táblázat: A névváltoztatók életkor szerinti megoszlása (%) az összes kérvényező körében

Az utóbbi fél évszázad névváltoztatóinak **demográfiai összetétele** szintén jelentősen módosul az idők folyamán. A férfiak száma napjainkig meghaladja a női kérvényezőkét – hagyományosan s érthetően, hiszen nevük jórészt családtagjaikét is meghatározza –, ám míg a század derekán a nők az új névért folyamodók tizedrészét adták csupán, a század végére részvételi arányuk már az esetek harmadát jelenti. E változás hátterében

egyértelműen a női szerep megváltozása s a házassági névviselés változása, a leánykori név megtartásának többféle lehetősége áll. (Ezt igazolja az is, ahogy az asszonynévhasználatban döntő áttörést jelentő, a leánykori név megtartására a legsikeresebbnek bizonyuló lehetőséget – *Hunyadiné Szilágyi Erzsébet* típus – bevezető 1974. évet követően ugrásszerűen megnő a női kérvényezők száma.) A fővárosban, városokban lakó kérvényezők felülreprezentáltsága megmarad, de csökken a korszak folyamán. A nők és a falun élők kevésbé és lassabban, egyfajta fáziskéséssel kapcsolódnak be a névváltoztatások folyamatába. Életkor szempontjából a kérvényezők több mint fele a teljes fél évszázad folyamán harminc év alatti.

8. A 20. század második felét a külső, történelmi s politikai jellegű hatásoktól, érdeklődéstől, kényszertől s érdekektől letisztuló névváltoztatások korszakaként jellemezhetjük. A névváltoztatások hátterét, az okokat egyre inkább csupán a társadalom belső viszonyai, a magánélet, a mindennapok kérdései szolgáltatják, melyek az életünk részévé vált hivatalos névhasználat keretei között megadható válaszokat igényelhetnek. A szóban forgó fél évszázad névváltoztatási eseteinek vizsgálata tanulságos lehet a névhasználat általános kérdései, szűkebben pedig a névmagyarosítások korábbi története szempontjából is, melynek sokféle örökségét ezen időszak hordozza s alakítja tovább, formálja át korunk szükségletei, igényei szerint.

Irodalom

Bm. It. = Belügyminisztérium Állampolgársági Főosztály Irattára

FARKAS TAMÁS 2001. *A magyar hivatalos család- és asszonynév-változtatások (különös tekintettel a 20. század második felére).* Doktori értekezés. ELTE BTK.

FARKAS TAMÁS 2002. Nyelvművelés és családnév-változtatás. In: *Éltető anyanyelvünk. Mai nyelvművelésünk elmélete és gyakorlata. Írások Grétsy László 70. születésnapjára.* Szerk. BALÁZS GÉZA – A. JÁSZÓ ANNA – KOLTÓI ÁDÁM. Budapest. 159–63.

FARKAS TAMÁS 2003. A magyar családnévanyag két nagy típusáról. *Magyar Nyelv* 144–63.

KARÁDY VIKTOR – KOZMA ISTVÁN 2002. *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig.* Budapest.

LADÓ JÁNOS 1985. Névváltoztatás. In: *Nyelvművelő Kézikönyv.* Szerk. GRÉTSY LÁSZLÓ – KOVALOVSZKY MIKLÓS. Budapest. 2: 306–9.

MÁTRAHÁZI ZSUZSANNA 1997. Vissza a nemesi előnevekkel? *Magyar Nemzet* szept. 17.: 4.

FARKAS TAMÁS

TAMÁS FARKAS, **Family name changes in the second half of the 20th century**

This paper is concerned with the official instances of family name changes in the last half of the century, a field of interest inaccessible to scientific research so far. The author discusses the most important characteristics and tendencies of the changes carried out during this period on the basis of the analysis of 2000 petitions. The study presents the official procedure of changing a name as well as the process in which the instances of changing names get rid of historical and political incentives giving way to practicality and to motivations coming from private life. Apart

from dealing with the proportion of foreign and Hungarian names and describing the attitude to the natural stock of surnames, the author examines the most characteristic types of new names assumed (e.g. double family names). The study casts light on the main characteristics of social groups involved (e.g. gypsies recently). Moreover, the changes in the social background of changing family names are also treated.

TÖRVÉNYTELEN GYERMEKEK NÉVADÁSA A 19. SZÁZADI ESZTERGOM-VÍZIVÁROSBAN

1. A 19. században a nők előtt nyitva álló munkák nemcsak számban és a választék tekintetében voltak korlátozottak, de szegregáció szempontjából is – vagyis kizárólagosan nők látták el azokat. Az ilyen munkát végző nők rendszerint fiatalok és egyedülállók voltak. Az egyetlen női foglalkozás, ahol jelentős volt (50% vagy magasabb) a 30 éven felüliek (leginkább hajadonok) aránya, az a házicselédség volt. Ezen fiatal nők szülei az iparosodás korában többnyire parasztok, kisebb mértékben a városi munkások közül kerültek ki. Az, hogy az európai női munkásság elsősorban fiatal, egyedülálló nőkből, a kortársak nyelvén: lányokból állt, már önmagában a családi értékek szívósságának bizonyítéka (SCOTT–TILLY 1992: 138). A lányokat sokkal inkább fel lehetett használni a falusi és a városi háztartásokban, mint az anyákat, illetve a fiútestvéreket. Amikor a munkát az otthontól távol kellett elvégezni, illetve amikor annak időtartama bizonytalan volt, a család érdekét jobban szolgálta, ha a lányokat küldték előre, jellemzően házicselédnek. Ez egyben a migráció biztonságos formáját is jelentette, mivel a fiatal lány számára garantálta a lakhelyet, a kosztot és a családot. Megvolt azonban ennek az árnyoldala is: a cselédek munkanélkülisége és kizsákmányolása valóságos volt. A házicselédkedés elfogadható foglalkozásnak tűnt, részben mert az illető egy család védelmében részesült, és mert tagja lett egy háztartásnak. Azok a kulturális értékek, amelyek a lányokat a családok érdekében a szülői ház elhagyására kötelezték, személyes viselkedésmódjukat is befolyásolták. A történészek, demográfusok által kimutatott növekedés a törvénytelen születési ráták terén, mely sok európai nagyvárosban nagyjából 1750-től 1850-ig bekövetkezett, paradox módon újabb ékes bizonyítéka a hagyományos attitűd továbbélésének az új viszonyok közepette.

A törvénytelenségek részben amiatt is növekedtek, hogy a népesség összetétele megváltozott, nevezetesen sokkal több fiatal nő került városi dolgozóként olyan helyzetbe, amely szexuálisan kiszolgáltatottá tette, hiszen megszűnt a családi védelem és segítség lehetősége. Ilyen körülmények között a törvénytelen gyerekeket pedig azon kísérlet következményeiként foghatjuk fel, amely arra irányult, hogy helyreállítsa a családi munkaegységet abban a helyzetben, amikor a törvényes házasság néha megvalósíthatatlan volt. Máskor meg, messze a szüleiktől és a közösségtől, a felek nem is érezték szükségét.

A városban az ismerkedés hasonló módon történt, mint otthon. A lányok potenciális férjeket kerestek abban a reményben, hogy megalapozhassák saját családjukat. A különbség a társadalmi szokásokban rejlett, amit otthon ki lehetett kényszeríteni, de a vá-